

**МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ВНУТРІШНІХ СПРАВ
Кафедра кримінального процесу, криміналістики та експертології
факультету № 6**

ЛЕКЦІЯ 7

**навчальної дисципліни «Сучасні доктрини судової експертології» вибіркового
компонент освітньої програми третього (доктора філософії) освітньо-
наукового рівня вищої освіти**

081 Право

ТЕМА 7

Підготовка матеріалів до проведення експертизи

Харків 2023

ЗАТВЕРДЖЕНО

Науково-методичною радою
Харківського національного
університету внутрішніх справ
Протокол від 10.2023 № 9

СХВАЛЕНО

Вченою радою факультету № 6
Протокол від 10.2023 № 9

ПОГОДЖЕНО

Секцією Науково-методичної ради
ХНУВС з юридичних дисциплін
Протокол від 10.2023 № 9

Розглянуто на засіданні кафедри кримінального процесу, криміналістики та експертології факультету № 6 Харківського національного університету внутрішніх справ (протокол від 16.10.2023 р. № 9)

Рецензенти:

Заступник директора Харківського науково-дослідного інституту судових експертиз ім. Засл. проф. М.С. Бокаріуса з наукової роботи д.ю.н., професор
Сімакова-Єфремян Є. Б.

Професор кафедри криміналістики, судової експертології та домедичної підготовки факультету № 1 Харківського національного університету внутрішніх справ, д.ю.н., професор Степанюк Р. Л.

План лекції

1. Формулювання питань експерту
2. Правила упакування і транспортування об'єктів

Рекомендована література:

1. Про затвердження Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз: наказ Міністерства юстиції України від 08.10.1998 р. № 53/5 (зі змінами станом на 09.09.2021).

URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98#Text>

2. Експертизи у судочинстві України: посібник / за заг. ред. В. Г. Гончаренка, І. В. Гори. Київ: Юрінком Інтер, 2015. 504 с.

URL: <https://lira-k.com.ua/preview/12767.pdf>

3. Клименко Н. І. Судова експертологія. Курс лекцій. Київ: Видавничий дім «Ін-Юре»: 2007. 528 с..

4. Макаренко Е. І. Негодченко О. В., Тertiшник Н. Н. Експертизи на досудовому слідстві: посібник. Днепропетровськ., 2001.

URL: <http://biblio.umsf.dp.ua/jspui/bitstream/123456789/2815/1/%d0%a2%d0%b5%d1%80%d1%82%d0%b8%d1%88%d0%bd%d0%b8%d0%ba%20%d0%92.%20%d0%9c.%20%2c%20%d0%9d%d0%b5%d0%b3%d0%be%d0%b4%d1%87%d0%b5%d0%bd%d0%ba%d0%be%20%d0%9e.%20%d0%92.%2c%20%d0%9c%d0%b0%d0%ba%d0%b0%d1%80%d0%b5%d0%bd%d0%ba%d0%be%20%d0%95.%20%d0%86.%20%d0%84%d0%9a%d0%a1%d0%9f%d0%95%d0%a0%d0%a2%d0%98%d0%97%d0%98%20%20%d0%9d%d0%90%20%d0%94%d0%9e%d0%a1%d0%a3%d0%94%d0%9e%d0%92%d0%9e%d0%9c%d0%a3%20%d0%a1%d0%9b%d0%86%d0%94%d0%a1%d0%a2%d0%92%d0%86.pdf>

5. Судова експертологія : підруч. / за заг. ред. В.М.Тертишника. Харків: Право, 2021. 280 с.

URL: https://pravo-izdat.com.ua/index.php?route=product/product/download&product_id=4488&download_id=1495

6. Судові експертизи в процесуальному праві України: навч. посіб. Київ: Видавництво Ліра-К, 2019. 424 с.

URL: <https://lira-k.com.ua/preview/12767.pdf>

7. Щербаковский М. Г. Судебные экспертизы: назначение, производство, использование : учеб.-практ. пособие. Харьков: Эспада, 2005. 544с.

URL: https://library.nlu.edu.ua/POLN_TEXT/UP/SHERBAKOVSKIY_2005.pdf

8. Щербаковский М. Г. Судова експертологія : посібник. Харків, ХНУВС. 2009.. 190 с.

9. Щербаковський М. Г. Проведення та використання судових експертиз у кримінальному провадженні: монографія. Харків: В деле, 2015. 560 с.
URL:http://dspace.univd.edu.ua/xmlui/bitstream/handle/123456789/6020/Provedennia%20ta%20vykorystannia%20sudovykh%20ekspertyz%20u%20kryminalnomu%20provadzhenni_monohrafiia_M%20H%20Shcherbakovskyi_2015.pdf?sequence=1&isAllowed=y

10. Методичний посібник для працівників органів досудового слідства з питань призначення та проведення судової експертизи / За заг. ред. П. В. Коляди. К: УВПД ГШ МВС України, 2008. 278 с.

URL:<https://ru.bglib.org/book/2985774/bdda32>

1. Формулювання питань експерту

До питань, що виносять на вирішення експерта, ставляться певні вимоги, а їх формулювання здійснюється за правилами, виробленими у судовій експертології.

Загальні вимоги до питань, що виносять на вирішення експерта.

Питання, сформульовані в постанові про призначення експертизи, повинні, по-перше, чітко визначати завдання експерту і, по-друге, точно вказувати об'єкт, який необхідно піддати дослідженню.

Питання не повинні виходити за межі спеціальних знань, компетенції експерта, якому поручається проведення експертизи. Наприклад, на вирішення експертизи металів, сплавів і виробів з них правомірно ставити питання про належність металу браслета до дорогоцінних сплавів. Однак питання про вартість цього браслета виходить за рамки компетенції експерта-металознавця і відноситься до товарознавчої експертизи.

Питання повинні бути чіткими, визначеними, щоб виключати їх неоднозначне тлумачення. Наприклад, питання «Залишений слід взуття на місці події підозрюваним гр. А?» не точне. У цьому випадку об'єктом ідентифікації є взуття підозрюваного, а не він сам.

Питання в постанові бажано групувати по об'єктах дослідження. Наприклад, спочатку формулюються питання відносно дробу, вилученого з тіла потерпілого,

потім – питання про снаряди в патронах, вилучених у підозрюваного, далі – питання про зброю і т. д.

Взаємозалежні питання перераховуються в логічній послідовності для того, щоб позитивні відповіді на перші з них могли використатися при вирішенні наступних, а при негативній відповіді не було необхідності вирішувати інші. Наприклад, при направленні на експертизу документа, у якому передбачається матеріальна підробка, доцільний наступний перелік питань: 1) Чи є в тексті документа зміни первісних записів? 2) Якщо є, то в якій частині документа (графі, рядку і т. ін.) зроблені зміни? 3) Який спосіб внесення змін? 4) Які первісні записи в документі?

Не слід задавати питання, відповіді на які не вимагають спеціальних знань. Наприклад, питання «Чи придатні об'єкти для дослідження?» позбавлене смислу, оскільки будь-який об'єкт може бути досліджений залежно від поставленого завдання. Лише в рідкісних випадках експертиза не проводиться у зв'язку з непридатністю об'єкта. Однак неможливість дослідження обумовлена не властивостями об'єкта, які пов'язані зі злочинною подією, а його необоротними змінами, обумовленими неправильним упакуванням, зберіганням і т.п.

На вирішення експерта не ставляться питання довідкового характеру, що не вимагають проведення досліджень. Наприклад: «Яка дія наркотиків на організм людини?», «Чи відноситься латунь до кольорових металів?». Відповіді на ці питання можна одержати у формі усної або письмової консультації обізнаної особи.

Неприпустима постановка перед експертом правових питань, наприклад: «Винний водій М. у дорожньо-транспортній події?», «Чи є причиною пожежі підпал?», «Підроблена представлена купюра?», «Які мотиви інкримінованого обвинувачуваному злочину?», «Чи є у свідка схильність до неправди?» і т. п.

Вирішення цих питань, тобто правова оцінка фактів і показань, є прерогативою слідчого, який веде розслідування.

Перед судовим експертом припустима постановка питань, пов'язаних з виконанням вимог технічних або інших спеціальних правил. Спеціальні правила – це правила, що регулюють особливі умови діяльності конкретних категорій працівників. Наприклад, існують Правила дорожнього руху, Правила пожежної безпеки, Правила техніки безпеки на різних видах виробництв, Будівельні норми і правила та ін. Правила створюються для того, щоб як можна повніше деталізувати повноваження і обов'язки деяких категорій працівників, особливі умови їхньої праці з огляду на те, що будь-яке відхилення дезорганізує нормальне функціонування тієї або іншої системи суспільних відносин і особливо відносин людини із природою і технікою. Питання про відповідність дій працівників певним правилам ставляться з метою визначення меж можливої і належної їх поведінки.

У цих ситуаціях на вирішення експерта можуть бути поставлені питання про дотримання правил техніки безпеки, протипожежної безпеки, дорожнього руху, будівельних і санітарних правил, ведення бухгалтерського обліку та ін. Пояснюється це двоїтим характером документів – правових приписів. Викладені в нормативних актах спеціальні правила, будучи правовими за формою, мають науково-технічний зміст і, отже, висвітлюють питання спеціальних галузей знання. Ці правила не відносяться до числа загальновідомих і загальнодоступних, а розраховані на осіб, які мають відповідну спеціальну підготовку і певні практичні навички. Незважаючи на правову регламентацію професійної діяльності, вирішення подібних питань є правомірним і не означає виходу за межі компетенції судового експерта, оскільки вони розкривають наукову, технічну, організаційну сторони і не вторгаються в юридичну оцінку дій осіб.

Експерт не вправі вирішувати питання про порушення спеціальних правил, оскільки таке формулювання включає вольовий момент конкретної особи, визначення якого не входить у компетенцію експерта. Правильно порушувати питання про відповідність (невідповідність) яких-небудь дій правилам, що дозволяє формулювати висновок безвідносно до суб'єкта.

Перелік питань у постанові повинен бути повним у тій мірі, в якій експертним шляхом необхідно встановити всі факти, що цікавлять слідчого, обставини справи. Однак не слід переписувати з довідників із судових експертиз всі питання, що відносяться до предмета призначуваної експертизи. На підставі зібраних у справі матеріалів на вирішення експерта виносяться тільки ті питання з рекомендованого переліку, відповіді на які необхідні для встановлення обставин події.

При призначенні повторної експертизи не ставлять питання про правильність висновків первинної експертизи. Ця процедура відноситься до правової оцінки доказів, яка не входить у компетенцію експерта. У висновку повторної експертизи експерт чи експерти зобов'язані вказати причини розбіжностей у висновках, якщо такі є. Вони можуть бути обумовлені застосуванням іншої методики (методу) дослідження, виявленням додаткових ознак і об'єктів, розходженням в оцінці отриманих результатів і іншими причинами. Слідчий зобов'язаний самостійно оцінити обґрунтованість результатів обох експертиз і дійти висновку про правильність (відповідність дійсності) висновків однієї з них.

Вимоги до питань, що виносять для вирішення ідентифікаційних завдань.

Зазначимо, що метою ідентифікації (ототожнення) є встановлення конкретного одиничного об'єкта по залишених ним слідах. При постановці завдання про встановлення тотожності завжди необхідно чітко виділити об'єкт ідентифікації (об'єкт, що перевіряється) і вказати його в питанні. Ідентифікований

– це матеріальний об'єкт, конкретно визначений в умовах розслідуваної події. Ним можуть бути живі особи, наприклад, громадянин Р.; предмети, наприклад, взуття, вилучене при обшуку в домоволодінні гр. Л.; рідина в пляшці з-під горілки «Хмільна», що знаходилася на столі в кухні при огляді квартири №3; ділянки місцевості, наприклад, лісосмуга уздовж дорожнього покриття між 124 і 125 км дороги Харків – Ростов і т. ін.

У процесі проведення експертного дослідження здійснюється ідентифікація двох видів.

1. Ідентифікація одиничного предмета по матеріальних слідах-відображеннях його властивостей.

Під слідами-відображеннями розуміються різноманітні за природою відбиття властивостей об'єкта, який ідентифікується на предметах навколишнього оточення, які виникають внаслідок їх взаємодії. У першу чергу до цих слідів відносяться відбитки зовнішньої будови предметів на сприймаючих об'єктах, які утворилися в результаті їх взаємного механічного контакту. Як безпосередні об'єкти дослідження вивчаються відображення (сліди) рук, ніг, зубів людини, знарядь злочину, ходової частини транспортних засобів, каналу ствола вогнепальної зброї, виробничих механізмів, відбитки кліше, знакодруючих пристроїв та інших об'єктів, що мають стійку форму. Іншими за походженням слідами-відображеннями є почерк, зафіксований у рукописі, як відображення письмово рухової навички людини; звук на фонограмі, як відображення голосу й усного мовлення; фотопортрет, як відображення зовнішності людини, й т. ін.

Питання про ідентифікацію об'єкта по слідах-відображеннях має стандартну структуру наступного виду: „(Вказати механізм утворення сліду-відображення) + (вказати слід на предметі-слідоносії) + (вказати об'єкт, що перевіряється)?”

Наприклад:

Утворений слід пальця на склі рукою гр. Л.?

Виконаний рукописний текст у дорученні гр. Д.?

Нанесений відбиток печатки в бланку представленим кліше?

Стріляна куля, вилучена з тіла потерпілого, з рушниць ТОЗ 12 №3467?

Виготовлені гудзики, виявлені на місці події, і ті, що знаходяться на сорочці обвинувачуваного, на одній формі?

2. Ідентифікація цілого об'єкта по відділених від нього частинах.

Цей вид ототожнення являє собою встановлення взаємної належності розділених до або в ході злочинної події частин (часток, фрагментів, осколків, деталей) єдиному цілому об'єкту. Цілими об'єктами, що підлягають ідентифікації (ототожненню), є фізичні об'єкти різного агрегатного стану:

а) Тверді:

- монолітні: тіло людини, стовбур дерева, моток дроту, розсіювач фари, аркуш паперу і ін.;
- множинні: виділений за обставинами справи конкретний об'сяг дробу, піску, зерна і т. п.;
- складові: ланцюжок, споряджений патрон, вогнепальна зброя, ножиці і т. п.;
- комплекти: зброя і чохол, пари рукавичок, плащ і пояс та ін.

б) Рідкі: пально-мастильні матеріали, спиртовмісні рідини, розчинники і т. ін.

в) Газоподібні: повітря приміщення, запах предметів і ін.

Своєрідним цілим, що за обставинами справи може підлягати ототожненню, є конкретне джерело походження, під яким розуміється місце виготовлення, виникнення, існування (зберігання, експлуатації) представлених на експертизу об'єктів. Залежно від обставин кримінальної справи під джерелом походження розглядається підприємство-виготовлювач виробів; родовище металів, нафти; ділянка виростання рослинних об'єктів і т. ін. Якщо необхідно ототожнити

конкретне джерело походження об'єктів, то його потрібно виділити з матеріальної обстановки, виходячи з конкретних обставин розслідуваної справи. Наприклад, відносно нафтопродуктів об'єктом ідентифікації може бути: родовище нафти, нафтопереробний завод, цистерна з нафтопродуктом, бензовоз, бочка з паливом, паливний бак автомобіля і т. п.

Структура питання при ототожненні цілого по відділених від нього частинах наступна: „Чи становили раніше єдине ціле (вказати сліди злочину або речові докази) і (вказати об'єкт, що перевіряється?)».

Наведена форма питання прийнятна для об'єктів будь-якої природи. Наприклад:

Чи становили раніше єдине ціле аркуш паперу, виявлений на місці події, і блокнот, вилучений у гр. Т.

Чи становили раніше єдине ціле шматок дроту, використаний у вибуховому пристрої, з мотком дроту, вилученим у гр. Б.

Чи становили раніше єдине ціле (комплект) рукавичка для правої руки, виявлена на місці події, і рукавичка для лівої руки, вилучена у підозрюваного гр. П.

Чи становили раніше єдине ціле рідина в пляшці з-під коньяку і та, що перебуває в склянці.

Чи становили раніше єдине ціле рослинна маса в сумці, вилученій у гр. О., і в пакеті, виявленому вдома у гр. Р.

Для проведення ідентифікаційних досліджень матеріалів і речовин, у тому числі мікрооб'єктів, можуть бути рекомендовані наступна послідовність і формулювання питань (у випадку надання для порівняльного дослідження макрооб'єктів перше питання опускається):

- чи є на поверхні (вказати об'єкт-слідоносії) частки, сліди (указати вид матеріалів, речовини);

- якщо є, то чи становили вони раніше єдине ціле з (вказати об'єкт, що перевіряється);
- якщо встановити належність об'єктів єдиному цілому не видається можливим, то чи мають порівнювані об'єкти загальну родову або групову належність і яку саме?

Наприклад:

Чи є на одязі обвинувачуваного К. частки фарби.

Якщо є, то чи становили вони єдине ціле з покриттям підвіконня, через який відбулося проникнення в будинок.

Якщо встановити належність єдиному цілому неможливо, то чи мають частка фарби на одязі К. і покриття підвіконня загальну родову або групову належність і яку саме?

Вимога про точну вказівку роду або групи необхідна для того, щоб експерт дав перелік властивостей виділюваної множини для наступної оцінки слідчим його обсягу.

При формулюванні ідентифікаційних завдань помилкою є використання наступних висловів.

„Чи ідентичні..”, „Чи тотожні...”. Ідентифікувати – значить встановити тотожність об'єкта із самим собою в різні періоди часу або в різних його станах. Тому з точки зору теорії ідентифікації безглуздо порушувати питання про тотожність різних об'єктів.

„Подібні...”, „Однорідні...”, „Аналогічні...”, „Однакові...”. Застосування цих термінів не відповідає принципу визначеності завдання. Зовсім різні об'єкти можуть мати подібність або однаковість окремих властивостей. Наприклад, два ножі можуть мати одну форму і розміри, але виготовлені з різних матеріалів.

„Чи належить слід...”. Слід – результат взаємодії різних об'єктів і тому не може кому-небудь або чому-небудь належати (перебувати в володінні). Слід-

відображення залишається, утворюється, наноситься і т. п. на предмет-носій, на якому знаходиться. Слід у вигляді частки або предмета є частиною, утвореною при відділенні від цілого.

„Міг бути залишений слід...” Наведене формулювання неточне, оскільки завдання експерта полягає не у встановленні фізичної можливості процесу утворення сліду конкретним об'єктом, тобто механізму слідоутворення, а в ототожненні цього об'єкта.

Не слід ставити питання про однаковість порівнюваних об'єктів за якою-небудь однією виділеною властивістю. Наприклад: «Однакові представлені об'єкти за хімічним складом?» Об'єкти, що попадають у сферу експертного дослідження, багатоякісні утворення, які характеризуються комплексом зовнішніх (морфологічних) і внутрішніх (хімічним складом, структурою) властивостей. При порівняльному ідентифікаційному дослідженні вивчаються всі властивості в комплексі, тому імперативно виділяти в питанні одну з багатьох властивостей об'єктів помилково. Так, куля, витягнута з тіла потерпілого, і кулі, вилучені в підозрюваного, розрізнялися за складом матеріалу, тому що перша була виготовлена з оболонки кабелю, а інші – із свинцевих пластин акумулятора. Однак вони мали однакові ознаки зовнішньої будови, тому що були відлиті саморобним способом в одній і тій же формі.

Вимоги до питань, що виносять для вирішення діагностичних завдань.

У судово-експертній практиці доводиться вирішувати велику кількість завдань, не спрямованих на встановлення індивідуально-конкретної тотожності. Це діагностичні завдання, пов'язані з аналізом події, що відбулася: механізму злочинного діяння в цілому і на окремих його стадіях, властивостей і стану складових його елементів. Діагностичні дослідження можна розбити на кілька видів залежно від поставленої мети (завдання). Відповідно до мети діагностичного дослідження формулюються питання експертів.

1. Встановлення наявності слідів злочину (у широкому змісті слова). Наприклад, виявлення мікрочастинок об'єкта, що контактував, на поверхні предмета-носія, визначення наявності підчищення в документі, зміненого номера на кузові автомобіля і ін.

При розслідуванні злочинів слідчим може бути висунута версія про наявність на поверхні тих або інших об'єктів яких-небудь часток або нашарувань. Тому в таких ситуаціях слідчому, враховуючи обставини злочину, варто висунути версію про природу предметів, які при контакті із представленим об'єктом могли залишити частину своєї речовини (матеріалу), і вказати їх як мету пошуку. У такий спосіб експерт орієнтується на пошук об'єктів певної природи: часток фарби, ґрунту, пороху і ін. Залежно від природи шуканих мікрооб'єктів вибирається не тільки експерт певної спеціалізації, який буде проводити експертизу, але надалі ним же вибирається схема експертного дослідження з виявлення мікрооб'єктів. Наприклад, при розслідуванні дорожньо-транспортних випадків ставлять питання: «Чи є на одязі потерпілого частки скла, лакофарбового покриття, які використовуються при виготовленні транспортних засобів?». У справах про зґвалтування виноситься наступне питання: «Чи є на одязі потерпілого волокна, що входять до складу матеріалу предметів одягу обвинувачуваного?». Відносно згорілих предметів, вилучених з вогнища пожежі, запитують: «Чи є на предметах сліди пально-мастильних матеріалів або нафтопродуктів?».

Не рекомендується ставити запитання: «Чи є на поверхні представлених предметів які-небудь сторонні нашарування (частки)?». Практика свідчить, що сторонні мікрооб'єкти різної природи завжди є на поверхні будь-яких предметів. Процес їхнього виявлення досить трудомісткий, однак їх доказова цінність поза обставинами справи вкрай мала.

2. Визначення стану, властивостей об'єктів і відповідності їх певним вимогам. Наприклад, встановлення факту розкриття пломби, відповідності властивостей товарного виробу нормативам і інші.

3. Установлення виду, типу, класу об'єктів, представлених у натуральному вигляді на підставі вивчення їх властивостей. Наприклад, встановлення виду ґрунту, типу волокнистого матеріалу, належності предмета до холодної зброї, порошку – до наркотичного засобу і т. ін.

У деяких ситуаціях для правильної кваліфікації злочинного діяння необхідно встановити належність виявленого або вилученого предмета, речовини до множини (класу, виду), прямо зазначеної в диспозиції статті Кримінального кодексу як предмет злочину. Тоді в питанні необхідно прямо вказати найменування шуканої множини.

Наприклад: «Чи є об'єкт наркотичним засобом (холодною, вогнепальною зброєю, вибуховою, отруйною речовиною й т. п.)?».

При направленні на експертизу речовин, рідин, часток невідомої природи і походження бажано сформулювати завдання в такий спосіб: «Що являє собою речовина, рідина?», «До якого виду, класу, речовин і т. п. відноситься представлений об'єкт?».

Не слід ставити питання: «Який хімічний склад об'єкта?». Пряма відповідь на таке питання може бути дана у вигляді переліку хімічних елементів і з'єднань, що входять до складу речовини або матеріалу об'єкта. Наприклад: «Дріб, вилучений з тіла потерпілого, виготовлений зі сплаву свинцю з домішкою миш'яку, сурми, міді, срібла, вісмуту». Такий висновок не буде відповідати принципу доступності, оскільки вимагає для свого розуміння залучення спеціальних знань.

4. Встановлення механізму утворення слідів: причин, часу (абсолютного і відносного щодо події злочину), послідовності, умов виникнення й т. д.

Питання щодо визначення об'єктивної можливості здійснення яких-небудь дій за певних умов має наступну структуру: «Чи могло (указати факт, що перевіряється) при/якщо (указати умови настання факту, що перевіряється)?».

У питанні повинен бути обов'язково зазначений факт, що перевіряється, і умови його настання. Даний вид діагностичних досліджень спрямований на встановлення об'єктивної можливості здійснення злочину в цілому або його окремих елементів. Наприклад:

Чи міг відбутися постріл із представленої рушниці без натискання на спусковий гачок і при ударі приклада об тверду поверхню?

Чи могло відбутися перекидання автомобіля на повороті, якщо він рухався зі швидкістю 70 км/год.?

Чи могли бути нанесені ушкодження, наявні на тілі потерпілого, при описаних ним умовах?

Чи могло відбутися самозаймання фарби в бочці, якщо вона перебувала на відстані 10 метрів від печі?

5. Визначення виду слідоутворюючого об'єкта по залишених слідах-відбитках або відділених частинах. Прикладом першого завдання є встановлення типу принтера, на якому виготовлений представлений документ, типу автомобіля за слідами протектора, виду вогнепальної зброї по стріляних гільзах або кулях. При вирішенні другого завдання визначається тип розсіювача фари по осколку, що відпав, виявленому на місці події, тип рослини по фрагменту, що відокремився, і ін.

6. Дотримання спеціальних правил посадовими особами і громадянами. У такому випадку експерт зіставляє фактично виконані якою-небудь особою дії, характер яких установлені у ході розслідування і зафіксований у матеріалах справи, переданих експерту як вихідні дані, з вимогою спеціальних правил.

До таких правил відносяться Правила дорожнього руху, правила пожежної безпеки, будівельні норми й правила, правила техніки безпеки, правила бухгалтерського обліку й т. п. Для визначення дотримання цих правил необхідні спеціальні знання, за допомогою яких експерт зіставляє викладені в правилах вимоги з матеріальною обстановкою події, що відбулась.

У цих випадках експерт не вирішує питання про суб'єктивний бік дій підозрюваного, обвинувачуваного, оскільки це не входить у його компетенцію. Тому, як зазначалося вище, неприпустиме винесення правових питань на вирішення експерта. Питання формулюється в наступній формі, наприклад:

- Відповідали дії водія правилам дорожнього руху?
- Відповідала обстановка виробничого приміщення правилам техніки безпеки?
- Дотримувалися правил пожежної безпеки при виконанні зварювальних робіт?
- Які порушення вимог нормативних актів, що регламентують ведення бухгалтерського обліку і контролю, сприяли заподіяння матеріального збитку?

2. Правила упакування і транспортування об'єктів

Відповідальним етапом проведення експертизи є вилучення об'єктів або їх частин з матеріальної обстановки, у якій вони перебувають, і направлення в розпорядження експерта для подальшого дослідження.

При роботі зі слідами-відображеннями зовнішньої форми об'єктів або частками, розташованими на поверхні інших предметів, належить дотримуватися наступних загальних правил:

- 1) бажано вилучити слід разом із предметом, на якому він утворений;
- 2) якщо слід перебуває на малоцінному громіздкому предметі і частина

цього предмета зі слідом може бути відділена від нього без істотного збитку, необхідно вилучити цю частину;

3) при неможливості вилучення предмета або його частини зі слідом, останній відокремлюється із застосуванням технічних засобів і способів фіксації. Так, із слідів-відображень одержують плоскі або об'ємні копії, проводиться масштабна фотозйомка слідів; мікрооб'єкти відокремлюються, а нашарування зскрібаються зі слідоносія і т. д.

Речові докази й інші об'єкти повинні бути правильно упаковані, а з урахуванням їх особливостей вибирається відповідний спосіб транспортування. Якість упакування об'єктів і спосіб транспортування визначаються можливістю вирішення поставлених експертові питань.

Відзначимо вимоги до упаковки і транспортування об'єктів, які направляються на експертне дослідження.

Якщо об'єкти перебувають у вологому стані (наприклад, предмети одягу, рослини, знаряддя злочину і ін.), то загальним правилом є необхідність їх направлення на дослідження у висушеному вигляді. Поміщення таких об'єктів у щільну упаковку призведе до їх гниття або корозії. Зразки рідин (у тому числі крові, слини й інших виділень організму), узяті на предмет-носії (марлю, скло та ін.), висушують при кімнатній температурі, у затемненому місці, поза прямими сонячними променями, подалі від додаткових джерел тепла і нагрівальних приладів. Це запобігає несприятливому впливу вологи і забезпечує схоронність властивостей об'єктів.

Речові докази та інші об'єкти повинні направлятися експерту тільки в упакованому вигляді. Винятком із цього правила є громіздкі предмети: транспортні засоби, сейфи і т. п. Кожний об'єкт поміщається в окрему упаковку. Залежно від природи об'єкта за упаковку можуть бути обрані: паперові пакети, поліетиленові кульки, скляна або полімерна тара, тканина й інші матеріали.

Якщо дослідженню піддаються кілька об'єктів, то їх окремо упаковують, а потім поміщають в одну зовнішню упаковку.

Упакування зразків порівняння повинна провадитися окремо від речових доказів і контрольних зразків (наприклад, при дослідженні ґрунту). Також окремо впаковуються зразки, вилучені з різних місць (наприклад, волосся з дорожнього покриття і бампера транспортного засобу), зразки, вилучені навіть із одного місця, але такі, що мають різну зовнішню будову або розрізняються за іншими ознаками (наприклад, ґрунтові нашарування, частки скла і фарби, виявлені на одязі).

Упаковані окремо зразки, що мають відношення до однієї справи, як правило, поміщають в спільну тару – пакети із щільного паперу, ящики, картонні коробки, пластикові контейнери й т. д. У них зразки повинні розміщатися таким чином, щоб уникнути їх переміщення або змішання один з одним під час транспортування.

На кожній упаковці повинний бути нанесений напис із вказівкою виду об'єкта, кількості, дати, часу, місця і способу одержання зразків, характеру предмета-носія і засвідчений підписами слідчого, понятих, печаткою органу розслідування. Ця вимога спрямована на запобігання фальсифікації речових доказів, а також для дотримання принципу допустимості їх у процесі судового доказування.

Процедура упаковки і використовуваний матеріал не повинні призводити до появи додаткових слідів на об'єктах, які не пов'язані з подією злочину. Так, неприпустимо робити які-небудь записи на документах – речових доказах, скріплювати їх з іншими документами. Об'єкти, на яких передбачається наявність мікрооб'єктів, окремо упаковуються, а ділянки, на яких передбачається наявність слідів, обшиваються або обертаються матерією для збереження мікрооб'єктів.

Не рекомендується упаковувати біологічні об'єкти в пухкі сорти паперу, що залишає на об'єкті значну кількість волокон, а також поліетилен або целофан,

оскільки, зберігаючи вологу, ці синтетичні матеріали створюють сприятливі умови для загнивання і втрати об'єктами своїх властивостей. Небажано закріплювати виявлені мікрооб'єкти на липкій стрічці, оскільки їх не тільки важко з неї витягти, але частки органічного або рослинного походження можуть змінити свої властивості.

Речові докази та інші об'єкти належить упаковувати і транспортуватися таким чином, щоб уникнути знищення (руйнування) об'єктів або необоротну зміну їх властивостей. Зазначена вимога спрямована на збереження об'єктів у незмінному вигляді з моменту вилучення або огляду до моменту дослідження їх експертом. Порушення цих вимог може унеможливити проведення досліджень або істотно утруднити оцінку експертом результатів експертизи.

Наприклад, для проведення трасологічного ідентифікаційного дослідження слідів транспортного засобу, виявлених на місці події, з автомобіля, що перевіряється, повинні бути демонтовані всі колеса або покришки або зроблені їх чіткі відбитки на смузі паперу. У жодному разі автомобіль не направляють своїм ходом у розпорядження експерта, оскільки при цьому можуть зникнути старі і виникнути нові ушкодження на покришках.

Крихкі об'єкти поміщаються в спеціальні тримачі. Наприклад, спалений, але цілий документ розміщається між двома скляними пластинами, скріпленими липкою стрічкою. Пляшка, на якій є відбитки пальців, повинна закріплюватися в каркас, який виключає знищення слідів.

Об'єкти, на яких передбачається наявність пально-мастильних, інших легколетучих матеріалів, треба поміщати в герметичну упаковку (скляну, поліетиленову), яка перешкоджає випару летучих компонентів. Крім того, полімерні матеріали застосовують також як додаткову захисну або контрольну упаковку зразків.

Варто дотримуватися правила, відповідно до якого в складних ситуаціях перед направленням об'єктів в експертну установу необхідно проконсультуватися з експертом про способи упакування і транспортування речових доказів та інших предметів.